

З. А. Загиней-Заболотенко

Осудність

ОСУДНІСТЬ – одна з обов'язкових ознак суб'єкта кримінального правопорушення. Відповідно до ч. 1 статті 18 Кримінал. кодексу (КК) України суб'єктом кримінал. правопорушення є фіз. осудна особа, яка вчинила це правопорушення у віці, з якого може наставати кримінал. відповідальність; згідно із ч. 2 цієї статті, спец. суб'єктом кримінал. правопорушення є фіз. осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінал. відповідальність, кримінал. правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа. У давніх пам'ятках кримінал. права до серед. 17 ст. питання суб'єкта злочину загалом та його О. чи неосудності не розглядали. Від серед. 17 ст. почали виокремлювати поведінку осіб, які, маючи певні душевні розлади, скоювали кримінал. правопорушення. Так, у Військ. артикулі рос. царя Петра I (1716) вказано, що якщо крадіжку продуктів харчування вчинила особа під впливом тривалого голоду, або крадіжку будь-чого особа, позбавлена розуму, їй пом'якшують або взагалі скасовують кримінал. відповідальність. Відповідно до Зводу законів Рос. імперії 1832 особу не притягали до відповідальності за вчинене правопорушення, якщо вона була божевільною від народження або втратила розум. Згідно зі статтею 149 цього Зводу психічно хворих осіб направляли до спец. будинків для ізоляції та лікування. Виникнення понять «О.» та «неосудність» пов'язане з Уложенням про кримінал. та виправні покарання 1845. До причин, що вказували на неможливість звинувачення особи у вчиненому діянні, зараховано безумство, божевілья чи напади ін. хвороби, що призводять до повної втрати свідомості. Першим норматив. актом рад. влади із відповід. кримінал.-правових понять була інструкція наркомату юстиції 1918 «Об освидетельствовании душевнобольных», 1919 цим же наркоматом і наркоматом охорони здоров'я затв. «Положение о психиатрической экспертизе», що надавало експертам право давати висновки про О. чи неосудність особи (причиною неосудності у них визнано психічне захворювання). У КК УСРР 1922 передбачено, що покаранню не підлягали особи, які вчинили злочини в стані хроніч. душев. хвороби чи тимчас. розладу душев. діяльності, або взагалі в такому стані, коли особа не могла керувати своїми діями, а також ті, хто хоча й діяв у стані душев. рівноваги, проте до моменту постановлення чи приведення вироку до виконання страждав на душевну хворобу (стаття 17). Відповідно до пунктів «а» і «б» статті 46 до таких осіб могли застосовувати лише заходи соц. захисту у вигляді направлення в установи для осіб із розумовими вадами або на примус. лікування. У статті 10 КК УСРР 1927

вказано, що заходи соц. захисту судово-виправного характеру не можна застосовувати до осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння в стані хроніч. душев. хвороби чи тимчас. розладу душев. діяльності або в ін. хворобливому стані, якщо ці особи не могли усвідомлювати своїх дій чи керувати ними, а також тих осіб, які хоч і діяли в стані душев. рівноваги, проте до моменту постановлення вироку захворіли на душевну хворобу. До таких осіб могли бути застосовані лише мед. заходи у вигляді направлення на примус. лікування чи до медико-ізоляц. установ. Згідно зі статтею 12 КК УРСР 1960 не підлягала кримінал. відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпеч. діяння знаходилася в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати своїх дій або керувати ними внаслідок хроніч. душев. хвороби, тимчас. розладу душев. діяльності, слабоумства чи ін. хворобливого стану. До такої особи за призначенням суду могли застосовувати примус. заходи мед. характеру. Не підлягала покаранню також особа, яка вчинила злочин в стані О., але до винесення судом вироку захворіла на душевну хворобу, що позбавляло її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними. До такої особи за призначенням суду могли застосовувати примус. заходи мед. характеру, а після одужання вона могла підлягати покаранню. Це ж положення є й у ч. 3 статті 19 КК України.

В Україні поняття «О.» закріплено у КК 2001. Відповідно до ч. 1 статті 19 цього Кодексу осудною є особа, яка під час вчинення кримінал. правопорушення могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. О. особи характеризують за низкою критеріїв. Мед. (біол.) критерій О. вказує на те, що особа, яка вчинила кримінал. правопорушення, є психічно здоровою та не страждає на психічні розлади (хронічне психічне захворювання, тимчас. розлад психіч. діяльності, недоумство або ін. хворобливий стан психіки). Водночас осудна особа може мати певні психічні аномалії, що, однак, не впливають на її здатність усвідомлювати свої дії та керувати ними, а отже, на її кримінал. відповідальність. Юрид. (психол.) критерій О. передбачає, що особа, яка вчинила кримінал. правопорушення, усвідомлює свої дії або бездіяльність (інтелектуал. ознака) та керувала ними (вольова ознака). При цьому осудною визнають особу, яка і усвідомлює свої дії (бездіяльність), і керує ними. Якщо буде встановлено відсутність однієї з вказаних ознак, то за наявності мед. критерію особа може бути визнана неосудною. Юрид. критерій неосудності також вказує на те, що особа повинна бути осудною під час вчинення кримінал. правопорушення, що є умовою притягнення її до кримінал. відповідальності. Загалом у кримінал. праві та кримінал. процесі існує презумпція О. Вона передбачає, що особу вважають осудною доти, доки інше не буде встановлено в передбачений законом спосіб. При цьому неосудність підлягає доказуванню в тому випадку, коли в слідчого чи прокурора виникає обґрунтов. сумнів в О. особи, яка вчинила кримінал. правопорушення. Презумпція О. ґрунтується на презумпції психіч. здоров'я особи, закріпленій у статті 3 Закону України «Про психіатричну допомогу» (2000), відповідно до якої кожному особу вважають такою, яка не має психіч. розладу, доки наявність такого розладу не буде встановлено на підставах та в порядку,

передбачених цим Законом та ін. законами України. Кримінал. процесуал. кодекс (КПК) України містить низку процесуал. гарантій для особи, стосовно якої в кримінал. провадженні виникає сумнів щодо її О.: забезпечення обов'язк. участі захисника в кримінал. провадженні щодо осіб, стосовно яких передбачене застосування примус. заходів мед. характеру або вирішується питання про їхнє застосування (з моменту встановлення факту наявності в особи психіч. захворювання або ін. відомостей, що викликають сумнів щодо її О.); обов'язок слідчого або прокурора призначити експертизу із визначення психіч. стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів стосовно його О., обмеженої О.; дії суду при встановленні в судовому засіданні неосудності обвинуваченого, що полягають у постановленні ухвали про зміну порядку розгляду і продовження судового розгляду згідно з правилами, передбаченими главою 39 КПК (стаття 362); особливості кримінал. провадження щодо застосування примус. заходів мед. характеру (глава 39). Верхов. Суд висловив такі правові позиції стосовно визначення осудності/неосудності особи: враховуючи, що стан неосудності пов'язаний з відсутню в особи інтелектуал. та вольової ознак, з ним несумісні наявність у свідомості особи чітко сформованих мети й мотиву як ознак суб'єктив. сторони злочину, тому встановлення будь-якої форми вини (умислу чи необережності) у діях неосудної особи об'єктивно є неможливим; юрид. оцінку суспільно небезпеч. діяння в такому випадку необхідно надавати, виходячи з фактич. обставин скоєного та наслідків, що настали (постанова Верхов. Суду від 19 листопада 2019 у справі № 130/2612/17); у разі вчинення суспільно небезпеч. діяння особою в стані неосудності відповідне діяння не може бути кваліфіковане за ознакою повторності (постанова Верхов. Суду від 17 березня 2020 у справі № 127/23789/17).

Рекомендована література

1. Уголовный кодекс УССР. Х., 1922;
2. Уголовный кодекс УССР. Х., 1927;
3. Кримінальний кодекс Української РСР. К., 1960;
4. Бурдін В. М. Осудність та неосудність (кримінально-правове дослідження). Л., 2010.

Бібліографічний опис:

Осудність / З. А. Загиней-Заболотенко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2022. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-77202>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).